

Marta Kania

Projekt Qhapaq Ñan

**Wyzwania nowego modelu polityki
wobec dziedzictwa kulturowego
ludów tubylczych**

Projekt Qhapaq Ñan

Wyzwania nowego modelu polityki
wobec dziedzictwa kulturowego
ludów tubylczych

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

126

Marta Kania

Projekt Qhapaq Ñan

Wyzwania nowego modelu polityki
wobec dziedzictwa kulturowego
ludów tubylczych

KRAKÓW 2019

Marta Kania
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0002-8146-3044>
 martha.kania@uj.edu.pl

© Copyright by Marta Kania, Kraków 2019

Recenzenci
dr hab. Justyna Olko
dr Gaja Joanna Makaran Kubis

Opracowanie redakcyjne
Tomasz Bocheński

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-155-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-227-4 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381382274>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów
Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl/>

Moim Bliskim i Towarzyszom Wędrówek

Spis treści

Podziękowania 9

Uwagi wstępne 11

1. Wprowadzenie 21

- 1.1. Ludność tubylcza – problem definicji 21
- 1.2. Dziedzictwo kulturowe – instytucjonalizacja i wymiar społeczno-polityczny 28
- 1.3. Polityka kulturowa i status ludności tubylczej –
standardy międzynarodowe i perspektywa latynoamerykańska 44
- 1.4. Status ludności tubylczej i polityka ochrony dziedzictwa kulturowego Peru 56

2. Qhapaq Ñan 71

- 2.1. Qhapaq Ñan – funkcje i stan badań 71
- 2.2. Qhapaq Ñan na liście światowego dziedzictwa kultury:
instytucjonalizacja i upolitycznienie dziedzictwa andyjskiego 85

3. W kierunku nowej polityki kulturowej 117

- 3.1. Qhapaq Ñan jako pomnik przeszłości –
problem monumentalizacji dziedzictwa inkaskiego 117
- 3.2. „Nie jesteśmy skamieliną – to nasze dziedzictwo!” –
problem partycypacji ludności tubylczej 125

**4. Nowy model polityki kulturowej Peru: od monumentalizacji
do partycypacji 141**

- 4.1. Procesy demokratyzacji i zmiany legislacyjne w początkach XXI wieku 141
- 4.2. Projekt Qhapaq Ñan w Peru – nowe standardy
polityki kulturowej wobec dziedzictwa ludności tubylczej 151

Zakończenie 171

Bibliografia 176

Spis ilustracji 208

Summary 209

Indeks 216

Podziękowania

Pragnę gorąco podziękować osobom, które w trakcie realizacji badań na temat Projektu Qhapaq Ñan w Peru służyły mi wsparciem, dostarczały koniecznych informacji i pełniły ważną rolę konsultantów zebranych materiałów.

W pierwszej kolejności pragnę podziękować Giancarlovi Marconemu Floresowi, dyrektorowi Projektu Qhapaq Ñan – Oddział w Limie, oraz Armindzie Margaricie Gibaja Oviedo, głównej koordynatorce Projektu Qhapaq Ñan – Oddział Cusco. Podziękowania za nieocenioną pomoc w zbieraniu dokumentacji i właściwej interpretacji realizowanych badań kieruję do Rodriga Ruiza Rubio, koordynatora Oddziału Partycypacji Społecznej Projektu – Oddział w Limie; Fridy Callañaupy Gibaja i Anthony'ego Silverta Cáceresa, antropologów zatrudnionych w Projekcie Qhapaq Ñan – Oddział w Cusco, Andresa Pfariego, koordynatora Oddziału Użyteczności Publicznej Projektu – Oddział w Cusco oraz Julia Valera Córdoby, antropologa z Ministerstwa Kultury – Dyrekcja w Cusco. Luisowi G. Lumbrerasowi Salcedo, pierwszemu dyrektorowi Projektu Qhapaq Ñan w Peru, dziękuję za istotne wskazówki i cenne informacje na temat początków jego działalności. Badania prowadzone na terenie Peru w latach 2016–2018 mogły być realizowane w oparciu o współpracę z Instytutem Studiów Peruwiańskich w Limie oraz Międzynarodowym Instytutem Prawa i Społeczeństwa w Limie, za co bardzo dziękuję Marii Isabel Remy, dyrektorce do spraw badań IEP oraz Raquel Yrigoyen Fajardo i jej zespołowi z IIDS. Dziękuję również za pomoc w zbieraniu materiałów i dokumentacji Victorii Vargas, dyrektorce biblioteki Instytutu Studiów Peruwiańskich,

pracownikom Biblioteki Municypalnej w Cusco oraz pracownikom oddziału UNESCO Peru w Limie. Niezwykle cenne były spotkania i informacje uzyskane od przedstawicieli *comunidades*, które są zaangażowane we współpracę z Projektem Qhapaq Ñan. Szczególne podziękowania kieruję do Rubéna Jiménezza Carrióna, *presidente rondas campesinas* Central Unica Provincial z Ayabaca; Reynalda Ramireza Collatupy, *presidente comunidad campesina* Chuyasuro Ccjje, Chucuita z Puno i Sandry Vargas z *comunidad* Chayapancha z Puno.

Składam również podziękowania Profesorowi Andrzejowi Porębskiemu, prodziekanowi do spraw finansowych Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ, oraz Profesorowi Bogdanowi Szlachcie z Instytutu Nauk Politycznych UJ za możliwość opublikowania wyników zrealizowanych badań w serii *Societas* Wydawnictwa Księgarnia Akademicka w Krakowie. Dziękuję recenzentkom, Doktor Gai Makaran Kubis z Centro de Investigaciones sobre América Latina y el Caribe UNAM oraz Profesor Justynie Olko z Wydziału Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego, za pozytywne recenzje mojej pracy i cenne uwagi umożliwiające korektę pierwotnej wersji tekstu. Jestem również wdzięczna Luisowi Lopézowi de Lermie Ruizowi za wykonanie pięknych grafik uzupełniających tekst książki.

Książkę dedykuję Moim Bliskim. Bardzo Wam dziękuję.

Uwagi wstępne

Qhapaq Ñan, Główny Szlak Andyjski to rozległa sieć ponad 70 tysięcy kilometrów dróg, traktów, ścieżek i mostów oraz towarzyszących im konstrukcji o charakterze gospodarczym i administracyjnym, rozbudowywanych w ciągu kilku stuleci okresu przedhiszpańskiego na terytorium regionu andyjskiego i państwa Inków – Tahuantinsuyu. Dwa główne trakty rozciągają się na długości około 5 tysięcy kilometrów wzdłuż pasma górskiego Andów i wzdłuż wybrzeża Pacyfiku, od San Juan de Pasto w Kolumbii na dalekiej północy, do Santiago de Chile w Chile i Mendoza w Argentynie na dalekim południu.

W 2001 roku władze Republiki Peru, na której terytorium znajduje się zdecydowana większość zidentyfikowanej infrastruktury Qhapaq Ñan, podjęły decyzję o zainicjowaniu interdyscyplinarnego programu badań, konserwacji i zabezpieczenia pozostałości Szlaku oraz rozpoczęły starania, by przedhiszpańska sieć dróg została uznana za symbol światowego dziedzictwa kultury i wpisana na słynną listę UNESCO. Do utworzonego w tym czasie Projektu Qhapaq Ñan zaproszono również państwa, których terytoria wchodziły niegdyś w ramy imperium inkaskiego: Kolumbię, Ekwador, Boliwię, Chile i Argentynę. Po wielu latach pracy, 1 lutego 2013 roku reprezentanci sześciu członków Projektu przedstawili *Akt nominacji Andyjskiego Systemu Dróg Qhapaq Ñan* na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO. Decyzję o wpisie podjęto podczas 38. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w Ad-Dausze (Katar) w czerwcu 2014 roku.

Początkowo cały proces identyfikacji, konserwacji i przygotowywania dokumentacji koniecznej do wpisania Qhapaq Ñan na listę UNESCO był na terenie Peru krytykowany (głównie przez społeczność akademicką), jako przykład wertykalnej polityki kulturowej realizowanej odgórnie przez państwo, przejaw hegemonicznego dyskursu wobec dziedzictwa kulturowego ludności tubylczej, prowadzącego do jego patrymonializacji przez instytucje publiczne (Narodowy Instytut Kultury, a następnie Ministerstwo Kultury Peru), oraz przykład relacji neokolonialnych między państwem a społecznościami związanymi ze Szlakiem (określanymi mianem *comunidades asociadas*). Ponieważ jednak do dziś Qhapaq Ñan nie stracił swojej funkcjonalności i stanowi nie tylko symbol prekolumbijskiego dziedzictwa kulturowego, lecz również istotny element życia społecznego i aktywności ekonomicznej społeczności zamieszkujących w jego sąsiedztwie, został uznany za środek społecznego i gospodarczego wzmacniania procesu rozwoju *comunidades*, przy jednoczesnym zachowaniu ich kulturowej tożsamości. Metodą pracy wprowadzaną od kilku lat przez członków Projektu przy identyfikacji kolejnych odcinków Szlaku, konserwacji zachowanej infrastruktury i promocji wiedzy na jego temat stała się polityka dialogu, partycypacji, konsultacji i wspólnego zarządzania dziedzictwem Qhapaq Ñan, zgodna z wytycznymi zawartymi w międzynarodowych dokumentach odnoszących się do praw ludności tubylczej, ratyfikowanych przez Republikę Peru.

Realizowany na terenie Peru Projekt Qhapaq Ñan posłużył zatem jako centralny punkt rozważań dotyczących rozwijającego się od kilku dekad procesu odrodzenia etnicznego społeczności tubylczych na terenie Ameryki Łacińskiej oraz obserwacji wykorzystywania (upolityczniania) elementów dziedzictwa kulturowego w działaniach społecznych związanych z procesami demokratyzacji. Celem podjętych badań było przyjrzenie się procesowi implementacji praw ludności tubylczej na terenie Republiki Peru w kontekście przyjętych przez to państwo na poziomie formalnym (instytucjonalnym i prawnym) pryncypiów polityki wielokulturowości oraz analiza takich zagadnień, jak prawo do dziedzictwa kulturowego (w głównej mierze archeologicznego) i rola, jaką może ono odgrywać współcześnie.

W trakcie realizacji badań postawiłam pytania: Kogo reprezentuje Qhapaq Ñan jako symbol światowego dziedzictwa kultury? W czym interesie leżał cały proces nominacji i następnie deklaracja UNESCO? W jaki sposób proces patrymonializacji Qhapaq Ñan i zachowana funkcjonalność Szlaku mogą wpłynąć na plany zarządzania nim i jego ochronę jako obiektu światowego dziedzictwa? Na ile możliwe jest realizowanie nowych standardów etnopolityki (zgodnych z pryncypiami wielokulturowości i procesów demokratyzacji), prowadzących do społecznego wykorzystania dziedzictwa kulturowego Qhapaq Ñan? W jaki sposób procesy patrymonializacji i hegemonicznych stosunków *up-down* z jednej strony, a koncepcje partycypacji, współzarządzania i idei zrównoważonego rozwoju z drugiej wpływają na relacje między przedstawicielami ludności tubylczej i instytucji publicznych?

Przyjęty zakres czasowy badań to przede wszystkim lata realizacji Projektu Qhapaq Ñan w Peru (2001–2018), z odwołaniem się do wydarzeń i decyzji w obszarze polityki kulturowej państwa i polityki etnicznej dotyczącej ludności tubylczej, podejmowanych również w XX wieku. Jako momenty kluczowe dla nowego modelu polityki kulturowej możemy wskazać proces transformacji po zakończeniu rządów Alberto Fujimoriego i rozpoczęcie procesów demokratyzacji za prezydentury Valentína Paniaguy Corazao i Alejandra Toledo Manrique (lata 2000–2006), powołanie Ministerstwa Kultury i w ramach jego struktur Wiceministerstwa Międzykulturowości za rządów Alana Garcii Pereza (2010–2011), przyjęcie *Ley de Consulta* – specjalnej ustawy dotyczącej prawa konsultacji przyznanego ludom tubylczym za rządów Ollanty Humali Tasso (2011), oraz sam moment ogłoszenia deklaracji UNESCO w 2014 roku, dający wyraźny impuls do realizowania prac Projektu Qhapaq Ñan zgodnie ze standardami systemu ONZ, między innymi do powołania w ramach jego struktur Oddziału Partycypacji Społecznej (Area de Participación Comunitaria) i Oddziału Komunikacji (Area de Comunicación).

Prowadzone badania miały charakter interdyscyplinarny, dotyczyły analizy społecznego i politycznego wymiaru dziedzictwa kulturowego w odniesieniu do praw człowieka, pryncypiów polityki pluralizmu kultu-

rowego oraz kształtowania nowej jakości relacji na linii państwo–ludność tubylcza. Łączyły metodę instytucjonalno-prawną, poprzez analizę systemową, analizę treści i danych zastanych (dokumentów odnoszących się do gwarancji praw ludności tubylczej w zakresie praw kulturowych), badania z dziedziny etnopolityki (analizę założeń i stopnia realizacji postulowanej w skali międzynarodowej polityki wielokulturowości, zasad partycypacji, konsultacji i wdrażania koncepcji tak zwanego „dobrego rządu” wobec społeczności tubylczych) oraz metodę historyczną, niezbędną zarówno do przedstawienia społecznych i politycznych walorów dziedzictwa Qhapaq Ñan, jak i genezy oraz rozwoju polityki kulturowej na terenie Peru.

Odwołałam się do dokumentów i porozumień międzynarodowych w zakresie dziedzictwa kulturowego, polityki kulturowej, praw człowieka i praw ludności tubylczej: deklaracji i konwencji UNESCO (1972, 2001, 2003, 2005), konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy (1959, 1991), deklaracji ONZ i Organizacji Państw Amerykańskich (2007, 2016) oraz aktów prawnych i zapisów w ustawie zasadniczej obowiązujących na terenie Republiki Peru. Korzystałam również z dokumentów i materiałów informacyjnych Projektu Qhapaq Ñan – Oddział w Limie oraz Oddział w Cusco, dokumentów pozyskanych w Ministerstwie Kultury Peru oraz w siedzibie UNESCO w Limie.

Realizując badania z dziedziny etnopolityki, odwołałam się do klasycznych koncepcji i ujęcia teoretycznego zaproponowanych w pracy Josepha Rothschilda *Ethnopolitics. A Conceptual Framework* (1981). W publikacji tej zostały omówione dwie sfery pojmowania etnopolityki: praktyka, przy dominacji jednej grupy nad pozostałymi, i dziedzina nauki, określana terminem „polityzacji etniczności”¹. Rothschild wyróżnił trzy kategorie, które stale na siebie oddziałują: centralne elity i rząd (*Central Elites and Governments*); dominującą grupę etniczną (*Dominant Ethnic Group*) oraz podrzędną grupę etniczną (*Subordinant Ethnic Group*). Na gruncie nauki polskiej zagadnienia etnopolityki omówił obszernie Andrzej Wierzbicki (2008), który przyjął następującą jej definicję:

1 Rothschild 1981, s. 6.

[...] system regulacji, obowiązujący w organizmie etnopolitycznym (państwie), obejmujący akty normatywne, instytucje, programy i zachowania polityczne, umożliwiające indywidualne i zbiorowe wyrażanie etniczności w polityce poprzez reprezentację wspólnot etnicznych w organach władzy i ich partycypacji w zarządzaniu państwem, normujący stosunki etniczne między państwem i wspólnotami etnicznymi, jak również między samymi wspólnotami, a także normujący politykę językową².

Na podstawie definicji opracowanej przez Wierzbickiego etnopolitykę możemy rozumieć jako działanie zmierzające do zrównoważenia interesów między wspólnotami etnicznymi o statusie dominującym i mniejszościowym w danym państwie. Wśród najczęściej wskazywanych celów współczesnych standardów etnopolityki, które odnoszą się bezpośrednio do omawianych zagadnień związanych z polityką wobec dziedzictwa kulturowego ludności tubylczej możemy wskazać:

Umożliwienie pełnej partycypacji politycznej poszczególnych grup etnicznych w systemie politycznym danego państwa; proces, w którym mniejszości etniczne angażują się we wszystkie aspekty życia, ale równocześnie zachowują swoją etniczną tożsamość, język, tradycje i styl życia odmienne od dominującej grupy etnicznej³.

Komponenty etnopolityki to etniczność (wola i sposób eksponowania swojej odmienności), organizmy etnopolityczne (państwa i ich koncepcja tożsamości narodowej) oraz procesy etnopolityczne, czyli zjawiska mające w różnej formie doprowadzić do zmiany etnopolitycznej, w których uczestniczy zarówno państwo, jak i organizacje społeczne, reprezentacje etniczne, grupy polityczne i inne. W kontekście rozważań odnoszących się do wielokulturowych i wieloetnicznych państw Ameryki Łacińskiej –

2 Wierzbicki 2008, s. 44–45.

3 Ibidem, s. 45.

których przykładem jest Peru – ze wskazanych przez badaczy komponentów etnopolityki interesują mnie przede wszystkim organizmy etnopolityczne (państwo i ludność tubylcza) i procesy etnopolityczne, wyrażające się w polityce wobec dziedzictwa kulturowego ludności tubylczej oraz w szerszym ujęciu w polityce zmierzającej do uregulowania wewnętrznych antagonizmów między różnymi sektorami społeczeństwa, zniwelowania konfliktów w relacjach między państwem i ludnością tubylczą, a także do pokojowego współistnienia wielu grup etnicznych na jednym terytorium⁴.

Badania z dziedziny etnopolityki oraz metody instytucjonalno-prawną i historyczną uzupełniłam obserwacjami terenowymi oraz szeregiem wywiadów z osobami zaangażowanymi bezpośrednio w prace Projektu Qhapaq Ñan na terenie Peru. Skupiłam się przede wszystkim na działalności Działu Partycypacji Społecznej w Limie, którego celami są współpraca, konsultacje i polityka dialogu realizowana z przedstawicielami społeczności lokalnych zamieszkujących terytoria w pobliżu Szlaku. Obserwacje pracy i uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych przez Dział Partycypacji Społecznej uzupełniły wywiady z przedstawicielami Projektów Integralnych Projektu realizowanych na terenie Peru, z kierownikami Projektu Qhapaq Ñan (w Limie i w Cusco), oraz ze współpracującymi przy projekcie przedstawicielami *comunidades*. Cennym doświadczeniem był również udział w jednej z *caminatas* – „Wędrówce z Historią i Tradycją” – po jednym z odrestaurowanych odcinków Szlaku w pobliżu Cusco. Było to wydarzenie zorganizowane przez uczestników Projektu Qhapaq Ñan z Cusco wraz z reprezentantami władz samorządowych dystryktów Poroy i Pucyura z prowincji Cusco i dystryktu Cachimayo z prowincji Anta. Wędrówki wybranymi odcinkami Qhapaq Ñan są organizowane w różnych miejscach Peru i służą zarówno edukacji oraz uświadamianiu potrzeby ochrony dziedzictwa związanego ze Szlakiem, jak i promocji działań podejmowanych w ramach Projektu, a zatem są jednym z przy-

4 Śniadecka-Kotarska 2001, s. 57–58; szerzej na temat różnie pojmowanej i różnie definiowanej etnopolityki i jej celów zob. Chałupczak 2013, s. 11–28; Chołaszczczyński 2011, s. 125–147; Zenderowski, Chałupczak, Baluk 2015, s. 23–96.

kładów realizacji założeń nowego modelu polityki kulturowej, opartego na zasadach partycypacji, dialogu i współpracy instytucji publicznych z lokalnymi społecznościami. Wiele istotnych informacji pozyskałam również w trakcie kilku konferencji pośrednio lub bezpośrednio dotyczących tematyki Qhapaq Ñan (Lima 2016–2018) oraz dzięki udziałowi w warsztatach poświęconych opracowaniu metodologii i planu działań dla zarządzania i społecznego wykorzystania elementów dziedzictwa kulturowego Qhapaq Ñan (Ministerstwo Kultury, 2018).

Źródłem informacji na temat etnopolityki, polityki kulturowej oraz społecznego i politycznego wymiaru dziedzictwa kulturowego ludów tubylczych, zarówno w Peru, jak i szerzej – na terenie Ameryki Łacińskiej, oraz inspiracją do interpretacji realizowanych badań był szereg publikacji ukazujących się w ciągu ostatnich lat w obszarze nauk społecznych i interdyscyplinarnej dziedziny studiów nad dziedzictwem kulturowym (*heritage studies*). Publikacje odnoszące się do statusu ludności tubylczej na terenie Ameryki Łacińskiej i relacji tej części społeczeństwa z państwem to przede wszystkim prace autorstwa i pod redakcją Xaviera Albó Corronsas (1991, 1999, 2002), Aleksandra Poserna-Zielińskiego (2005, 2008, 2011) czy Willema Assiesa (2000). Publikacje poruszające kwestie praw kulturowych ludów tubylczych, konstytucjonalizmu latynoamerykańskiego i zagadnień wielokulturowości to prace Rodolfa Stavenhagena (1996, 2002, 2012), Jamesa Anai (2005), Raquel Yrigoyen Fajardo (2009), Francisca Ballóna Aguirrego (2003, 2004) czy Rachel Sieder (2002), natomiast publikacje poruszające zagadnienia dziedzictwa kulturowego, relacji ludów tubylczych z agendami UNESCO, ich praw w odniesieniu do światowego dziedzictwa kultury oraz ewolucji studiów nad dziedzictwem kulturowym na terenie Ameryki Łacińskiej to prace autorstwa i pod redakcją Stefana Disko (2010, 2014, 2015), Laurajane Smith (2006), Helaine Silverman (2006), Jeremy'ego Gilberta (2007, 2014), Cristóbal Gnecco (2010) czy Sonii Atalay (2006). Publikacje stanowiące punkt wyjściowy dla rozważań na temat polityki kulturowej i etnopolityki w Peru to zarówno pozycje już klasyczne, takie jak monografie Julia Cotlera ([1978] 1999), Marisol de la Cadena (1999), Carlosa Contrerasa i Marcosa Cueto (2013) czy Petera F. Klaréna (2000),

jak i wiele rozproszonych tekstów publikowanych w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych, takich jak artykuły autorstwa Horacio Bonilli (1982), Paula H. Gellesa (2002), Maríi Isabel Remy (2014) czy Raquel Yri-goyen Fajardo (2000, 2002). W pracy wykorzystałam również fragmenty własnych tekstów, opublikowanych w trakcie prowadzenia badań i redakcji książki: *Indigenous Peoples Rights and Culture Heritage. Threats and Challenges for a New Model of Heritage Policy* („Latinoamérica. Revista de los Estudios Latinoamericanos” 2019, vol. 68, no. 1, s. 127–154) oraz *Qhapaq Ñan. Indigenous Peoples’ Heritage as an instrument of Inter-American Integration Policy* („Anuario Latinoamericano. Ciencias Políticas y Relaciones Internacionales” 2019, vol. 7, s. 245–269).

Książka dzieli się na cztery rozdziały oraz niniejsze *Uwagi wstępne* i *Zakończenie*. We *Wprowadzeniu* przedstawiłam pokrótce problemy definicyjne kluczowych dla pracy pojęć, takich jak „ludy tubylcze” czy „dziedzictwo kulturowe”, by wprowadzić Czytelnika w obszar omawianych podstawowych zagadnień i stosowaną w książce terminologię. Dyskusja na temat obu pojęć toczy się od wielu lat i dysponujemy już bardzo obszerną literaturą, ograniczyłam się zatem – świadoma pewnych uogólnień – do wskazania podstawowych problemów i odwołałam do przyjętych powszechnie zarówno w badaniach z dziedziny *heritage studies*, jak i w etnopolityce oraz systemie prawa międzynarodowego definicji, terminów i dokumentów. Ponieważ tematem pracy nie jest sama dyskusja nad zdefiniowaniem przedmiotu dziedzictwa kulturowego i tego, kto należy lub nie należy do wspólnoty tubylczej, w tej części skupiłam się przede wszystkim na aspektach statusu politycznego i prawach kulturowych ludów tubylczych w wymiarze międzynarodowym i latynoamerykańskim oraz na zagadnieniach społeczno-politycznego ujęcia i wykorzystywania dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulturowego ludów tubylczych. Ostatnia część *Wprowadzenia* jest poświęcona problematyce definicji i statusu ludności tubylczej oraz polityki kulturowej i ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie Republiki Peru w XX i początkach XXI wieku.

Kolejne rozdziały książki są poświęcone poszczególnym zagadnieniom związanym już bezpośrednio z powołaniem i rozwojem Projektu

Qhapaq Ñan w Peru oraz powolną ewolucją polityki kulturowej realizowanej na terenie tego państwa. W rozdziale drugim przedstawiłam Główny Szlak Andyjski – Qhapaq Ñan, opisując jego przedhiszpańską oraz współczesną funkcję, stan badań oraz stopniową instytucjonalizację jako monumentalnego obiektu zasługującego na wpisanie na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO. W rozdziale trzecim skupiłam się na omówieniu głosów krytycznych, które towarzyszyły początkowym etapom realizacji Projektu, oraz zaprezentowałam nowe wytyczne wskazywane przez system ONZ w zakresie implementacji praw ludów tubylczych, w tym praw do dziedzictwa kulturowego i partycypacji w działaniach państw odnoszących się do sfery dziedzictwa i praw kulturowych. Wytyczne te stały się założeniami, które przyjęto jako pryncypia dla nowego modelu polityki kulturowej Peru, co możemy prześledzić na przykładzie ewolucji działań realizowanych w ramach Projektu Qhapaq Ñan, omówionych w czwartym rozdziale książki. Model ten, wprowadzany nie bez trudności w ostatnich latach, opiera się na polityce decentralizacji, partycypacji i stopniowo realizowanej pełnej dekolonizacji stosunków między państwem i ludnością tubylczą. Zaprezentowałam przyjęte strategie współpracy, a odwołując się do konkretnych przykładów prac Projektów Integralnych, wskazałam zarówno na inicjatywy pozytywne i realizowane z sukcesem, jak i na zjawiska negatywne czy wciąż stanowiące prawdziwe wyzwanie dla konserwatywnego systemu polityki kulturowej Peru.

W *Zakończeniu* zawarłam podsumowanie przedstawionych badań, wskazując, że założenia nowego modelu polityki kulturowej Peru wobec dziedzictwa kulturowego ludów tubylczych wciąż są obecne przede wszystkim w sferze formalnej, retoryce państwa i dyskursie oficjalnym, napotykają jednak poważne trudności w praktyce oraz w faktycznym wprowadzaniu polityki partycypacji i pryncypiów wielokulturowości związanej z demokratycznym i współodpowiedzialnym zarządzaniem dziedzictwem kulturowym.

Badania, których wyniki prezentuję w książce, realizowałam w latach 2016–2018 w ramach pobytu stażowego w Instytucie Studiów Peruwiańskich w Limie w 2016 roku, projektu *Unidad, pluralidad y comunidad*.

Debates sobre el Estado latinoamericano desde los pueblos indígenas (s. XXI), finansowanego przez Programa de Apoyo a Proyectos de Investigación e Innovación Tecnológica, Universidad Nacional Autónoma de México (PAPIIT, grant IN300617 na lata 2017–2019), a także w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki MINIATURA 1 (grant numer 2017/01/X/HS5/01628 na rok 2018).

Summary

Qhapaq Ñan, the Main Andean Trail, is an extensive network of over 70,000 km of roads, trails, paths and bridges, and the associated economic and administrative structures, expanded during several centuries of the pre-Hispanic period over the territory of the Andean region and the Inca state Tahuantinsuyu. The two main routes stretch about 5,000 kilometers along the Andes mountain range and along the Pacific coast, from San Juan de Pasto in Colombia in the far north to Santiago de Chile in Chile and Mendoza in Argentina in the far south.

In 2001, the authorities of the Republic of Peru, where the vast majority of *Qhapaq Ñan*'s identified infrastructure is located, decided to initiate an interdisciplinary program for research, conservation, and protection of the remains of the Trail and began efforts to nominate the pre-Hispanic road network as a symbol of World Heritage and inscribed on the famous UNESCO List. The countries whose territories used to be part of the Inca Empire: Colombia, Ecuador, Bolivia, Chile and Argentina were also invited to the *Qhapaq Ñan* Project created at that time. After many years of work, on February 1, 2013, representatives of six Project members presented the "Nomination Act of the Andean Road System *Qhapaq Ñan*" for the UNESCO World Heritage List. The decision of inscription was made during the 38th Session of the World Heritage Committee in Doha (Qatar) in June 2014.

In Peru the first years of the entire process of identification, maintenance, and preparation of documents necessary to obtain the nomination of *Qhapaq Ñan* was criticized (mainly by the academic community) as an example of vertical cultural policy implemented from above by the state and as a manifestation of the hegemonic discourse of control over cultural heritage of indigenous people, leading to its patrimonialization by public institutions (initially the National Institute of Culture, then the Ministry of Culture of Peru); therefore, an example of neocolonial relations

between the state and the communities associated with the Trail (referred to as *comunidades asociadas*). However, since to this day *Qhapaq Ñan* has not lost its functionality and is not only a symbol of the pre-Columbian cultural heritage, but also an important element of social life and economic activity of the communities living in its neighborhood, it was considered an important element of social and economic facilitator of the modern development strategies (ethnodevelopment – *etnodesarrollo*). The method of work used for several years by the members of the Project in identifying subsequent sections of the Trail, maintaining the preserved infrastructure, and promoting knowledge about it has become the policy of dialogue, participation, consultation, and joint management of the heritage of *Qhapaq Ñan*, in accordance with the guidelines in international documents on the rights of indigenous peoples, ratified by the Republic of Peru in the 20th and 21th centuries.

The *Qhapaq Ñan* Project implemented in Peru has therefore served as a focal point for consideration of the ethnic revival of Latin American indigenous communities and for observation of the social and political use ('politicization') of the cultural heritage elements in social activities related to democratization processes. The aim of the research was to look at the process of implementation of the rights of indigenous peoples in the Republic of Peru in the context of the multicultural policy principles adopted by the country at the formal (institutional and legal) level. Also, the aim was to analyze issues such as the right to cultural heritage (mainly archaeological) and the role it can play today in sustainable development perspective. During the research process, I formed the questions: whom does *Qhapaq Ñan* represent as a symbol of World Cultural Heritage? In whose interest was the entire nomination process and the subsequent UNESCO Declaration? How, on the one hand, the patrimonial process of *Qhapaq Ñan*, and, on the other, the functionality of the Trail can affect its management plans and protection as a World Heritage site? To what extent is it possible to implement new ethnopolitical standards (consistent with principles of multiculturalism and processes of democratization) leading to the social use of *Qhapaq Ñan* cultural heritage? How do the processes of patrimonialization

and hegemonic up–down relations on the one hand, and the concepts of partitioning, co-management, and the idea of sustainable development on the other affect contemporary relations between representatives of indigenous peoples and public institutions?

The book is divided into four Chapters, Introduction and Conclusion. In Chapter One, I briefly present the problems of defining key concepts, such as “indigenous peoples” and “cultural heritage”, to introduce the reader to the area of basic issues discussed and the terminology used in the book. The discussion on both concepts has been continued for many years. We already have a very extensive literature, so I limited myself – aware of some generalizations – to pointing out the basic problems and to presenting the definitions adopted in heritage studies as well as in ethnopolitics and the international law system. Since the topic of the work is not the discussion on defining what is cultural heritage and who belongs to or does not belong to an indigenous community, in this part I focus mainly on the aspects of the political status and cultural rights of indigenous peoples in the international and Latin American dimension and on the political approach and use of cultural heritage, including the cultural heritage of indigenous peoples. The last part of the Introduction is devoted to problems of the definition and status of indigenous peoples as well as cultural policy and protection of cultural heritage in the Republic of Peru in the 20th and early 21st century.

The following chapters of the book deal with specific issues related to the establishment and development of the Qhapaq Ñan Project in Peru and the slow evolution of the directives of the cultural policy implemented in this country. In Chapter Two, I present the Main Andean Trail – *Qhapaq Ñan*, describing its pre-Hispanic and modern function, the current state of research, and gradual institutionalization as a monumental symbol of cultural heritage deserving to be on the UNESCO World Heritage List. The Qhapaq Ñan Project in Peru, established in 2001, became from the beginning a political initiative in response to the need to strengthen the democracy recovered after years of internal war (1980–2000). It has become an important part of the slogans for national unity promoted by

the Peruvian authorities and the symbol of reconstruction of the country's prestige on the international stage. It was also a great opportunity to reach again the Inca heritage used many times as a political instrument in Peruvian politics. It becomes again a symbol used to both reintegrate the Andean region and to highlight the privileged position of the Republic of Peru in relation to neighboring countries.

After the UNESCO Declaration of 2014, the interest in *Qhapaq Ñan* have increased. In urban areas, in addition to the desire to obtain more information on the Route, expectations and obligations for new projects and investments related to the documentation and protection of pre-Hispanic infrastructure have also increased, in accordance with the guidelines of the Ministry of Culture and UNESCO. In rural areas, the Declaration has become an impulse for cultural recovery, development plans (related to cultural and community tourism), strengthening the integration and identity processes, as well as restoring the functional significance of the Trail in those areas where it has already gone. Therefore, *Qhapaq Ñan* has become a space (real and symbolic) for negotiations for various stakeholder groups: teams of archaeologists, architects and conservators of both Peruvian and foreign academic missions; UNESCO and ICOMOS experts; officers of state institutions and representatives of regional authorities responsible for activities in the field of public policies, such as: education, environmental protection, development, tourism; and finally – local communities living in the vicinity of the Trail (*comunidades asociadas*).

In Chapter Three, I discuss critical voices about the critical voices raised during initial stages of the Project. They mainly referred to the problem of the participation of indigenous peoples in the nomination process. From the very beginning, the *Qhapaq Ñan* Project was created as a unique initiative and a real challenge for the cultural policy of the state. It was officially initiated in 2001 through special decrees and administrative decisions, and the following years of its implementation took place in close cooperation with international institutions responsible for cultural heritage and financial support of development projects (UNESCO, WHC, ICOMOS, BID). The road to the nomination of *Qhapaq Ñan* as a symbol

of World Heritage proceeded according to a formally established process, in accordance with the standards of the World Heritage Committee. Therefore, the Project trajectory allows to state that the process was carried out from above, based primarily on the knowledge of experts (national and international), but with little or no involvement of local communities and without referring to their perception and use of the Trail. Although the official documents presented during its implementation emphasized the importance of local communities' participation, in fact, patrimonialization process of *Qhapaq Ñan* and appropriation of the Route for the purposes of state policy did not translate into the participation of indigenous peoples in the key phases of preparing documentation, inventoring, and evaluating of preserved pre-Hispanic infrastructure. The contact with *comunidades asociadas* was merely a bureaucratic formality. It was limited to providing information on conducted archaeological or conservation works, or announcing the decision on the need to designate and inform about already designated protected zones of those sections of the Trail that were indicated for nomination.

In the further part of my work I discuss new guidelines indicated by the UN system for the implementation of the rights of indigenous peoples, including rights to cultural heritage and participation in the activities of states related to the sphere of heritage and cultural rights. These guidelines have become assumptions that have been adopted as principles for a new model of cultural policy in Peru, and presented as a reference for the activities of *Qhapaq Ñan* Project. This model, introduced not without difficulties in recent years, is based on the policy of decentralization, participation, and gradual implementation of the full decolonization policy in relations between the state and indigenous peoples. I present the adopted cooperation strategies and refer to specific examples of the work of so-called Integral Projects to indicate both positive and successful initiatives, as well as negative phenomena which are still a real challenge for Peru's conservative cultural policy system.

Because, to this day, the *Qhapaq Ñan* system has retained its social functionality, it has been recognized as an instrument of social, econom-

ic, and cultural development for communities living in its neighborhood. Moreover, the Project itself has been seen as an institution supporting and strengthening the cultural identity and historical awareness of the inhabitants of the Andean region. As part of the proposed methodology and the new model of culture policy, an intensive exchange of experience, knowledge, and skills was planned between the Project employees and local communities. Operational plans of the Qhapaq Ñan Project set out specific activities such as inventory and participatory documentation, information workshops, training in the protection and management of cultural heritage, meetings and lectures on cultural identity and the potential of a given territory as well as its cultural resources for development of local communities. Appropriate communication mechanisms are also promoted. On the one hand they serve to build awareness of the values of participation and cooperation of various agencies at the local and regional level; on the other, they contribute to dissemination of knowledge about Qhapaq Ñan, both on the local and national forum. To implement the new methodology and guidelines, the operational plans were established within new structures of the Project, including the Communication Department (*Area de Comunicaciones*) and the Social Participation Department (*Area de Participación Comunitaria*) in Lima, as well as the Heritage Valorization Department (*Área de Valoración Patrimonial*) in Cusco.

In the Conclusion, I recapitulate the presented research. I indicate that the premises of the new model of Peru's cultural policy towards the cultural heritage of indigenous peoples are still present primarily in the formal sphere: in the rhetoric of the state and in the official discourse. Their implementation encounters serious difficulties in practices founded on the participation policy and principles of multiculturalism related to the democratic and co-responsible management of cultural heritage. Although guaranteed by the international norms and legal acts ratified by the Republic of Peru (ILO Convention 169; UNDRIP 2007; UNESCO Conventions and Declarations of 1972, 2003, 2005; and the OPA Declaration of 2016) and constitutional amendments (1993), indigenous peoples' rights are not respected in many respects and are far from being fully im-

plemented. However, we are witness to some changes taking place in the ethnic policy, both on the part of the governmental institutions (including the Vice-Ministry of Interculturalism) and the groups of stakeholders themselves, i.e. the representatives of indigenous peoples. In the light of broader public awareness and thanks to improved access to information, we can observe increasing activity in implementing the policy of consultations, participation, and strive to implement the assumptions of sustainable development. The achievements of the Qhapaq Ñan Project in Peru can serve as an example of good practices in cultural policy, consistent with the premises of ratified documents and multiculturalism principles, understood as an integrating and not conflicting value. As it references the “good government” method, the Qhapaq Ñan Project may exemplify attempts lead to responsible management of cultural heritage as well as departure from the practice of *monumentalisation* of heritage (characteristic of the 20th century) in favor of strengthening the concept of heritage as a social process and a space for contact and negotiation between various groups of stakeholders (characteristic of the 21st century).

KEYWORDS: Peru, Qhapaq Ñan, cultural policy, cultural rights, cultural heritage, indigenous people, political participation

Choć książka Marty Kani dotyczy Projektu Qhapaq Ñan, w rzeczywistości dotyczy znacznie szerszego i głębszego problemu polityki kulturowej i społecznej względem ludności rdzennej krajów Ameryki Łacińskiej, a w szczególności wyzwań decentralizacyjnych i dekolonizacyjnych w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym oraz upodmiotowienia ludności rdzennej. Autorka w sposób szczegółowy omówiła charakter i konsekwencje najnowszych przemian decentralizacyjnych w polityce kulturowej Peru oraz kształtowanie się nowego rodzaju prawodawstwa i praktyk w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem w duchu polityki wielokulturowej. Jej praca pokazuje, w jakim zakresie przemiany te wpłynęły na Projekt Qhapaq Ñan, w tym na uwzględnienie korzyści społeczno-kulturowych dla lokalnych społeczności oraz promocję dziedzictwa na poziomie lokalnym.

z recenzji dr hab. Justyny Olko, Uniwersytet Warszawski

Autorka dokonuje analizy niezwykle ciekawego i cennego materiału źródłowego, na który składają się zarówno akty prawne, dokumenty prawa międzynarodowego i peruwiańskiego, jak i dyskurs polityczny władz peruwiańskich oraz wywiady z pracownikami naukowymi i państwowymi odpowiedzialnymi za Projekt, a także z przedstawicielami lokalnych społeczności. Dodatkową wartością tej książki jest to, że jej tematyka poświęcona nowemu modelowi polityki wielokulturowości i partycypacji jest niezwykle aktualna i niespotykana na polskim rynku wydawniczym, stanowi więc ważne źródło odniesienia zarówno dla specjalistów, jak i dla szerszego grona odbiorców.

z recenzji dr Gai Makaran Kubis, Universidad Nacional Autónoma de México

Marta Kania – latynoamerykanistka, doktor nauk humanistycznych Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Pracownik Zakładu Ameryki Łacińskiej Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka książek *Prekolumbijski image Peru. Rola archeologii i dziedzictwa inkaskiego w kształtowaniu peruwiańskiej tożsamości narodowej* (Kraków 2010) oraz *Machupicchu: między archeologią i polityką* (Kraków 2013). Od wielu lat prowadzi badania na terenie Ameryki Łacińskiej, analizując interesujące ją zagadnienia z dziedziny etnopolityki, polityki kulturowej i praw kulturowych, studiów nad dziedzictwem oraz wielowymiarowych relacji między dziedzictwem kulturowym ludności rdzennej a ideologią i praktyką polityczną wybranych państw regionu.

<http://www.akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-155-0

